

Ю.Я. ТИХОНЕНКО, І.О. ДУДКА

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
вул. Терешенківська, 2, 01001, м. Київ, Україна
mysol@botany.kiev.ua

ПЕРШІ ЗНАХІДКИ ІРЖАСТИХ ГРИБІВ (ПОРЯДОК UREDINALES) В ІЧНЯНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ

Ключові слова: Uredinales, іржасті гриби, видова різноманітність, рослини-живителі, природоохоронні об'єкти

Серед 15 національних природних парків, які існують тепер в Україні, Ічнянський є наймолодшим. Його створено за Указом Президента України від 21.04.2004 р., № 464/2004. Парк розташований на території Ічнянського р-ну Чернігівської обл., на південний захід від м. Ічня. Його загальна площа становить 9665,8 га, з яких 4686,1 га передано парку у постійне користування, значна ж частина території приписана до парку без вилучення у землекористувачів; з них найбільшим є Прилуцьке державне лісгосподарське підприємство [4].

Територія парку входить до складу Прилуцько-Лохвицького геоботанічного району Роменсько-Полтавського геоботанічного округу лучних степів, дубових, грабово-дубових та дубово-соснових лісів і евтрофних боліт Лівобережнопридніпровської підпровінції Східноєвропейської провінції Європейсько-Сибірської лісостепової області [1, 3]. 78 % рослинності парку представлені лісами. Основними з них є липово-дубові та грабово-липово-дубові. Саме тут проходить східна межа поширення граба. Досить часто трапляються невеликі масиви кленово-липово-дубових, а також соснових (молоді посадки *Pinus sylvestris* L.) лісів. До 15 % території парку заболочено. Трав'яні евтрофні болота утворилися здебільшого у блюдцеподібних западинах у заплавах річок Удай та Іченька, які частково знаходяться на території парку.

Природоохоронні об'єкти категорії національних парків виконують декілька завдань, серед яких найважливішими є екологічне виховання населення і вивчення та охорона біологічної різноманітності. У літературі містяться досить обмежені, часто застарілі відомості про рослинність й окремі флористичні знахідки у геоботанічному регіоні, до якого належить Ічнянський національний природний парк. Для верхньої частини басейну р. Удай є дані щодо весняних ефемероїдів [7], деяких інших рідкісних рослин, наприклад, *Carex brizoides* L., *Adenophora liliifolia* (L.) DC, *Iris hungarica* Waldst. et Kit., *Epipactis atrorubens* (Hoffm. ex Bernh.) Schult., *Lilium martagon* L. тощо [5], подано характеристику лісової рослинності, зокрема встановлено домінування у басейні лісових ценозів формацій *Pineta sylvestris*, *Querceto-Pineta*, *Querceta roboris* [6].

Щодо грибів, то останнє мікологічне обстеження в регіоні проводив С.С. Ганешин 90 років тому, у 1916—1917 рр., у північній частині тодішньої Полтавської губернії. Матеріали цього обстеження були опрацьовані і опубліковані у вигляді

© Ю.Я. ТИХОНЕНКО, І.О. ДУДКА, 2007

досить великого списку [2]. Збори грибів, наведених у цій статті, здійснювалися в околицях м. Прилуки неподалік від с. Іржавець та залізничної станції Коломіїцево (тепер це Ічнянський р-н Чернігівської області), які знаходяться південніше Ічнянського національного природного парку і до його складу не входять. Таким чином, до останнього часу мікологічні дослідження на території Ічнянського парку не проводилися.

У зв'язку з цим протягом вегетаційного сезону 2006 року тут розпочато встановлення видової різноманітності грибів і грибоподібних організмів. Серед інших груп фітотрофних мікроміцетів певну увагу було приділено іржастим грибам (пор. Uredinales), які є obligatними паразитами судинних рослин. Їх збори здійснила І.О. Дудка наприкінці червня та наприкінці серпня — початку вересня. Незначну кількість зразків вдалося зібрати також на початку жовтня під час одноденного відвідання парку. Мікологічне обстеження з метою виявлення іржастих грибів проводилося в грабово-липово-дубових, дубових, дубово-соснових, сосново-березових, соснових, березових та вільхових лісах, а також на піщаних пустошах біля сіл Хаєнки, Заудайка, Кікали, Августівка, Гейці. У результаті ідентифікації зібраного матеріалу, здійсненої Ю.Я. Тихоненком, на території парку виявлено 33 види з 8 родів іржастих грибів, які розвивалися на 39 видах з 19 родин покритонасінних рослин. Найбільше видів (19) належать до роду *Puccinia* Pers. Під *Phragmidium* Link представлений чотирма видами, *Melampsora* Castagne і *Uromyces* (Link) Unger — трьома кожний, а *Coleosporium* Lévl., *Cronartium* Fr., *Gymnosporangium* R. Hedw. ex DC. та *Pucciniastrum* G.H. Otth — одним видом.

Найбільша кількість живильних рослин належить до родин Asteraceae (8) та Rosaceae (6). Інші родини представлені 1—3 видами. Дві третини виявлених видів (22) є повноцикловими, з них 13 належать до різногосподарних, а 9 — до одногогосподарних іржастих грибів. Такий розподіл у цілому відповідає загальним закономірностям поширення представників порядку Uredinales у помірних регіонах Голарктики. Переважна більшість зареєстрованих видів мають дуже широкі, як мінімум голарктичні ареали. Знайдено 13 мультирегіональних, 11 евриголарктичних та 8 євразійських видів. Зауважимо, що на досліджуваній території поки що не виявлено жодного виду іржастих грибів з європейсько-західноазійським (давньосередземноморським) поширенням, тоді як у національному природному парку «Святі гори» трапляється один такий вид [8], а у заповіднику «Крейдова флора» ця група представлена п'ятьма видами [9]. Очевидно, це пояснюється тим, що з трьох згаданих територій Ічнянський національний парк є найпівнічнішим і найвіддаленішим від регіонів Давнього Середземномор'я. Слід зазначити, що в червні і серпні ми спостерігали епіфітотію гриба *Coleosporium tussilaginis* (Pers) Lévl. на *Melampyrum nemorosum* L., а у жовтні епіфітотійний розвиток цього ж виду зафіксовано на *Inula sabuletorum* Czern. ex Lavrenko.

Нижче подано список видів іржастих грибів, які вдалося виявити в Ічнянському НПП під час першого мікологічного обстеження його рослинних угруповань. У списку наведено живильні рослини, дати збору і типи рослинності, в яких спостерігали розвиток цих грибів. Римськими цифрами у дужках після дат збору

позначено зареєстровані стадії циклу розвитку іржастих грибів: I — еції, II — урединії, III — телії.

***Coleosporium tussilaginis* (Pers.) Lév.**

На *Campanula trachelium* L. — біля с. Хаєнки, березовий ліс за озером, 30.08.2006 (II, III). На *Inula helenium* L. — поблизу с. Кікали, закинута садиба на хуторі в лісі, 31.08.2006 (II, III), біля с. Заудайка, узлісся листяного лісу, клумба, 01.09.2006 (II, III). На *Inula sabuletorum* Czern. ex Lavrenko — поблизу с. Хаєнки, узлісся мішаного лісу біля піщаної пустоші, 07.10.2006 (III). На *Melampyrum nemorosum* L. — біля с. Кікали, сосново-березовий ліс, 28.06.2006 (II, III), поблизу с. Гейці, дубовий ліс, 29.06.2006 (II, III), поблизу с. Хаєнки, мішаний ліс, 30.06.2006 (II, III), біля с. Августівка, мішаний ліс, вирубка, 29.08.2006 (III). На *Sonchus arvensis* L. — поблизу с. Августівка, мішаний ліс, вирубка, 29.08.2006 (II, III), біля с. Хаєнки, піщана пустош, 30.08.2006. На *Tussilago farfara* L. — поблизу с. Заудайка, луки біля вільхового лісу, 01.09.2006 (II, III).

***Cronartium flaccidum* (Alb. et Schwein.) G. Winter**

На *Vincetoxicum scandens* Sommier et Levier — біля с. Хаєнки, березовий ліс за озером, 30.08.2006 (III).

***Gymnosporangium cornutum* Arthur ex F. Kern**

На *Sorbus aucuparia* L. — поблизу с. Хаєнки, мішаний ліс, 30.08.2006 (I).

***Melampsora epitea* Thüm.**

На *Salix cinerea* L. — біля с. Хаєнки, піщана пустош, 30.08.2006 (II).

***Melampsora laricis-populina* Kleb.**

На *Populus nigra* L. — поблизу с. Августівка, мішаний ліс, 29.08.2006 (II, III).

***Melampsora populnea* (Pers.) P. Karst.**

На *Populus tremula* L. — поблизу с. Кікали, сосново-березовий ліс, 28.06.2006 (II), біля с. Августівка, мішаний ліс, 29.08.2006 (II), поблизу с. Кікали, сосновий ліс, 31.08.2006 (II).

***Phragmidium bulbosum* (Fr.) Schltdl.**

На *Rubus caesius* L. — біля с. Августівка, мішаний ліс, 29.08.2006 (II, III).

***Phragmidium mucronatum* (Pers.) Schltdl.**

На *Rosa corymbifera* Borkh. — біля с. Августівка, мішаний ліс, 29.08.2006 (II, III), біля с. Кікали, дубовий ліс, 31.08.2006 (II, III).

***Phragmidium potentillae* (Pers.) P. Karst.**

На *Potentilla neglecta* Baumg. — поблизу с. Хаєнки, піщана пустош, 30.08.2006 (II, III).

***Phragmidium rubi-idaei* (DC.) P. Karst.**

На *Rubus idaeus* L. — біля с. Кікали, занедбана садиба на хуторі в лісі, 31.08.2006 (II, III).

***Puccinia acetosae* Barclay**

На *Rumex acetosa* L. — біля с. Августівка, мішаний ліс, вирубка, 29.08.2006 (II, III).

Puccinia arenariae (Schumach.) J. Schröt.

На *Moehringia trinervia* (L.) Clairv. — біля с. Кікали, сосновий ліс, 31.08.2006 (III). На *Stellaria nemorum* L. — поблизу с. Августівка, мішаний ліс, 29.08.2006 (III), біля с. Заудайка, вільховий ліс, 01.09.2006 (III).

Puccinia asarina Kunze

На *Asarum europaeum* L. — урочище Зимник, 27.06.2006 (III), біля с. Хаенки, мішаний ліс, 30.06.2006 (0, III), 30.08.2006 (III), поблизу с. Августівка, мішаний ліс, 29.08.2006 (III), біля с. Кікали, вільховий ліс, 31.08.2006 (III).

Puccinia calcitrapae DC.

На *Arctium minus* (Hill) Bernh. — поблизу с. Заудайка, узлісся вільхового лісу, 01.09.2006 (III).

Puccinia convolvuli (Pers.) Castagne

На *Calystegia sepium* (L.) R. Br. — біля с. Кікали, залишений город, 31.08.2006 (0, I).

Puccinia coronata Corda

На *Calamagrostis epigeios* (L.) Roth — поблизу с. Хаенки, піщана пустош, 07.10.2006 (II, III). На *Frangula alnus* Mill. — біля с. Гейці, березово-сосновий ліс, 29.06.2006 (0, I).

Puccinia dioicae Magnus

На *Taraxacum officinale* Wigg. — біля с. Хаенки, піщана пустош, дорога, 30.08.2006 (I).

Puccinia glechomatis DC.

На *Glechoma hederacea* L. — поблизу с. Хаенки, мішаний ліс, 30.06.2006 (III), біля с. Кікали, вільховий ліс, 31.08.2006 (III), поблизу с. Заудайка, вільховий ліс, 01.09.2006 (III).

Puccinia hieracii (Röhl.) H. Mart.

На *Taraxacum officinale* Wigg. — біля с. Августівка, мішаний ліс, 29.08.2006 (II), поблизу с. Хаенки, піщана пустош, дорога, 30.08.2006 (II).

Puccinia komarovii Tranzschel

На *Impatiens parviflora* DC. — біля с. Августівка, мішаний ліс, 29.08.2006 (II, III).

Puccinia malvacearum Bertero ex Mont.

На *Alcea rosea* L. — біля с. Кікали, залишена садиба на хуторі в лісі, 31.08.2006 (III).

Puccinia menthae Pers.

На *Mentha arvensis* L. — поблизу с. Заудайка, луки біля вільхового лісу, 01.09.2006 (II).

Puccinia oroeselini (F. Strauss) Körn.

На *Peucedanum oroeselinum* (L.) Moench — біля с. Кікали, сосновий ліс, 31.08.2006 (III).

Puccinia phragmitis (Schumach.) Körn.

На *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud. — поблизу с. Хаєнки, зарості очерету біля озера, 07.10.2006 (III).

Puccinia poarum E. Nielsen

На *Tussilago farfara* L. — біля с. Заудайка, луки поблизу вільхового лісу, 01.09.2006 (0, I).

Puccinia polygoni-amphibii Pers.

На *Fallopia dumetorum* (L.) Holub — біля с. Августівка, мішаний ліс, 29.08.2006 (II, III).

Puccinia punctata Link

На *Galium verum* L. — біля с. Кікали, дубовий ліс, 28.06.2006 (II, III), поблизу с. Кікали, піщана пустош перед вільховим лісом, 31.08.2006 (II, III).

Puccinia recondita Dietel et Holw.

На *Pulmonaria obscura* Dumort. — біля с. Хаєнки, мішаний ліс, 30.06.2006 (0, I).

Puccinia tanacetii DC.

На *Artemisia absinthium* L. — біля с. Заудайка, узлісся вільхового лісу, 01.09.2006 (II, III). На *Artemisia vulgaris* L. — поблизу с. Августівка, мішаний ліс, вирубка, зарості бур'янів, 29.08.2006 (II, III).

Pucciniastrum agrimoniae (DC.) Tranzschel

На *Agrimonia pilosa* Ledeb. — біля с. Кікали, дубовий ліс, 31.08.2006 (II).

Uromyces laburni (DC.) G.H. Otth

На *Chamaecytisus ruthenicus* (Fisch. ex Wol.) Klásková — поблизу с. Хаєнки, безрезовий ліс за озером, 30.08.2006 (II, III).

Uromyces polygoni-aviculariae (Pers.) P. Karst.

На *Polygonum aviculare* L. — біля с. Хаєнки, узлісся мішаного лісу, 30.06.2006 (II).

Uromyces viciae-fabae (Pers.) J. Schröt.

На *Vicia hirsuta* (L.) S.F. Gray — поблизу с. Хаєнки, узлісся мішаного лісу, 07.10.2006 (II, III).

Автори висловлюють щире подяку директорів Ічнянського національного природного парку О.О. Шульзі за максимальне сприяння у проведенні експедиційних робіт та молодшому науковому співробітникові парку О.А. Жигаленко за допомогу в зборі матеріалу.

1. Андриенко Т.Л. Ичнянский национальный парк // Перспективная сеть заповедных объектов Украины / Под общ. ред. Ю.Р. Шеляга-Сосонко. — Киев: Наук. думка, 1987. — 292 с.
2. Бондарцева-Монтеверде В.Н. К микологической флоре Полтавской губернии. Грибы, собранные С.С. Ганешиным в 1916—17 гг. // Мат-лы по микол. обслед. России. — 1921. — 5. — С. 1—32.

3. *Геоботаничне районування Української РСР*. — К.: Наук. думка, 1977. — 304 с.
4. *Жигаленко О.А., Шульга О.О.* Ічнянський національний природний парк — новий парк України // *Мат-ли XII з'їзду УБТ*. — Одеса, 2006. — С. 104—105.
5. *Лобань Л.О.* Флористичні знахідки в басейні р. Удай (Чернігівська обл.) // *Укр. ботан. журн.* — 1999. — 56, № 3. — С. 314—317.
6. *Лобань Л.О.* Лісова рослинність верхньої частини басейну р. Удай (Чернігівська обл.) // *Укр. ботан. журн.* — 2000. — 57, № 4. — С. 386—392.
7. *Любченко В.М.* Весняні ефемероїди дібров верхньої течії р. Удай // *Укр. ботан. журн.* — 1988. — 45, № 6. — С. 36—39.
8. *Тихоненко Ю.Я., Гелюта В.П., Дудка І.О. та ін.* Паразитні гриби заповідника «Крейдова флора» та його околиць // *Укр. ботан. журн.* — 1994. — 51, № 4. — С. 202—207.
9. *Тихоненко Ю.Я., Дудка І.О.* Іржасті гриби національного природного парку «Святі Гори» // *Укр. ботан. журн.* — 2005. — 62, № 4. — С. 495—499.

Рекомендує до друку
В.П. Гелюта

Надійшла 28.12.2006

Ю.Я. Тихоненко, І.А. Дудка

Інститут ботаніки ім. Н.Г. Холодного НАН України, г. Київ

ПЕРВЫЕ НАХОДКИ РЖАВЧИННЫХ ГРИБОВ (ПОРЯДОК UREDINALES) В ИЧНЯНСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ ПРИРОДНОМ ПАРКЕ

В ходе микологического обследования Ичнянского национального природного парка в 2006 г. получены первые сведения о ржавчинных грибах данной территории. Выявлено 33 вида из 8 родов ржавчинных грибов, паразитирующих на 39 видах 19 семейств цветковых растений. Наибольшее число видов (19) принадлежит к роду *Puccinia* Pers. Род *Phragmidium* Link представлен четырьмя видами, роды *Melampsora* Castagne и *Uromyces* (Link) Unger — тремя, а роды *Coleosporium* Lévl., *Cronartium* Fr., *Gymnosporangium* R. Hedw. ex DC. и *Pucciniastrum* G.H. Otth — одним видом каждый.

Ключевые слова: Uredinales, ржавчинные грибы, видовое разнообразие, питающие растения, природоохранные объекты

Yu. Ya. Tykhonenko, I. O. Dudka

Institute of Botany of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

FIRST RECORDS OF THE RUST FUNGI (ORDER UREDINALES) FROM THE ICHNIA NATIONAL NATURE PARK

33 species of the order Uredinales were recorded for the Ichniansky National Nature Park in 2006. Nineteen species belong to the genus *Puccinia* Pers, *Phragmidium* Link is represented by four species, *Melampsora* Castagne and *Uromyces* (Link) Unger — by three each, *Coleosporium* Lev., *Cronartium* Fr., *Gymnosporangium* R. Hedw. ex DC. and *Pucciniastrum* G.H. Otth — by one species each.

Key words: Uredinales, rust fungi, species diversity, host plants, protected areas.